

79. Augustinus. De correptione et gratia / Augustinus // PL. T. 44. – Parisiis, 1865. – P. 915–946.
80. Augustinus. De gratia et libero arbitrio / Augustinus // PL. T. 44. – Parisiis, 1865. – P. 881–912.
81. Лаба В. Указ. праця. – С. 378.
82. Augustinus. Contra duas epistulas Pelagianorum / Augustinus // PL. T. 40. – Parisii, 1845. – P. 517–638.
83. Augustinus. De natura et gratia / Augustinus // PL. T. 44. – Parisiis, 1865. – P. 247–290.
84. Джавилегов А. К. Блаженный Августин / Джавилегов А. К. // Блаженный Августин. Творения : в 4 т. – С. Пб. : Алатейя ; К. : УЦИММ-Прес, 2000. – Т. 1. – С. 4.

В статье осуществляется обзор творческого наследия Аврелия Августина. Основное внимание уделяется работам, происходящим из периода, когда он был епископом города Гиппона. Характеризуются основные издания сочинений Блаженного Августина. Определяется возможность использования этих произведений как источников по изучению истории Северной Африки в последние десятилетия перед вандалским завоеванием. Отмечается исключительная ценность полемических произведений, писем и особенно проповедей. Ведь именно в этих произведениях широко раскрываются основные аспекты религиозной и социополитической жизни региона и места церкви в нем.

Ключевые слова: Аврелий Августин, Латинская Африка, Гиппон, арианство, донатизм, пелагианство, *Patrologia Latina*, Посидий Каламский, вандалы.

The article reviews the creative heritage of Aurelius Augustine. The main attention is paid to the works that originate from the period when he was the bishop of Hippo. Characterized by major publication of Saint Augustine. Is defined possibility of using these works as sources for the study of history North Africa in the last decades earlier Vandals conquest. Marked exceptional value polemical works, letters and especially sermons. It is in these works the most widely disclosed key aspects of religious and socio-political life of the region and the place Church there.

Key words: Augustine of Hippo, Latin Africa, Hippo Regius, Arianism, Donatism, Pelagianism, *Patrologia Latina*, Saint Possidius, Vandals.

УДК 94 (450)

Андрій ПАВЛЮК

ХАРАКТЕР ЛАНГОБАРДСЬКОГО ЗАВОЮВАННЯ ІТАЛІЇ (568–584 рр.)

У статті проаналізовано еволюцію розвитку Лангобардського королівства впродовж VI ст. Здійснено дослідження першого етапу лангобардського завоювання візантійської Італії. Досліджено характер завоювання Апеннін і його особливості. Прослідковано еволюцію й етапи завоювання, розширення територіальних меж. Висвітлено ставлення завойовників до місцевого населення. Проаналізовано місце Лангобардського королівства на Апеннінському півострові та серед інших варварських династій Європи.

Ключові слова: лангобарди, Альбоїн, Клеф, правління герцогів, Північна Італія, Сполето, Беневент, Равеннський екзархат, Візантійська імперія.

Епоха Великого переселення народів займає в медієвістиці вагомe місце. Лангобардська Італія на цьому фоні являла собою “етнічний” котел, з якого згодом з’явився новий *gens* із характерною для себе культурою, ментальністю, системою світосприйняття та світобачення, часто не схожими на інші споріднені. Не випадково серед сучасних італійських істориків вивчення цього періоду виокремилосся в особливу галузь – “лангобардистику”, яка знайшла своїх послідовників в інших європейських державах. Тому, безумовно, дослідження першого етапу завоювання лангобардами візантійської Італії є актуальним. Адже період з 568–584 рр. дуже важливий для розуміння майбутнього міжнародного становища Лангобардського королівства на Апеннінському півострові.

Перші розвідки в цьому напрямі були здійснені відомим російським дослідником П.Кудрявцевим¹ ще в середині XIX ст. Подальшу розробку проблематики, а саме – дослідження ранньосередньовічної Італії на початку XX ст. здійснив Е.Тарле², який дослідив політичну історію Італії від падіння Західної Римської імперії до її відновлення Карлом Великим. Окрему увагу дослідник приділив економічним відносинам у лангобардській Італії та еволюції папства. Дослідженню суспільного устрою лангобардів присвятив свої роботи радянський медієвіст О.Неусихін³. У другій половині XX – на початку XXI ст. коло проблем розширилося й стало об'єктом вивчення російських учених І.Дворецької^{4, 5}, О.Бородіна⁶ та європейських – Р.Гюнтера⁷, Л.Мюссе⁸, Дж.Уоллес-Хедрілла⁹.

Мета публікації полягає в спробі на основі відповідних джерел та наукової літератури комплексного та наукового аналізу характеру лангобардського завоювання Італії (568–584 рр.).

Серед “варварських королівств”^{*} найпізніше сформувалося Лангобардське королівство (568–774 рр.). Визначення етноніму “лангобарди” чи не вперше дав Павло Диякон (Paulus Diaconus, 720–800 рр.) у своїй праці “Історія лангобардів”¹⁰ (“Historia Langobardorum”¹¹). Він стверджував, що лангобарди отримали свою назву від довгих борід, адже на їхній мові слово “lang” означає “довгий”, а “bart” – “борода”¹².

Перші згадки про “довгобородих” містяться ще в Страбона¹³, Валлея Патеркула¹⁴, Тацита¹⁵. За даними античних авторів і згідно з результатами археологічних розкопок, лангобарди розселилися по обох берегах нижньої Ельби вже в останні десятиліття I ст. до н. е. Ця область, на думку німецького медієвіста Рігоберта Гюнтера (Rigobert Günther, 1928–2000 рр.), була їхньою батьківщиною¹⁶. Однак нарративні джерела раннього середньовіччя, зокрема, анонімна хроніка про “Походження народу лангобардів” (“Origo gentis Langobardorum”)¹⁷ та “Історія лангобардів” П.Диякона переконували, що батьківщиною *langobardorum* була Скандинавія¹⁸. Французький медієвіст Люсьєн Муссе (Lucien Musset, 1922–2004 рр.) зазначав, що скандинавське походження лангобардів відкидати некоректно. Адже, на думку вченого, лангобардське право має скандинавські паралелі¹⁹. Отже, питання походження племені залишається дискусійним.

Протягом першої половини I тис. лангобарди мігрували вгору по Ельбі або між Ельбою та Одером на південний схід. У 488–489 рр. “довгобороди” зайняли територію племені ругіїв, розташовану напроти римської провінції *Noricum* (Норик^{**}) на лівому березі Дунаю²⁰. Згодом вони вирушили на південний схід і наштовхнулися на сильний супротив герулів, яким вдалося ненадовго підпорядкувати лангобардів. Однак у 510 р. лангобардський король Тато (Tato, 500–510 рр.) наніс вирішальну поразку герулам, унаслідок чого їхнє королівство було знищене. Очевидно, тоді під впливом герулів й остготів лангобарди прийняли аріанство^{***21}. Однак, поза всяким сумнівом, багато лангобардів залишилися вірними своїм традиційним культам, частина перейшла в ортодоксальне^{****} християнство, адже, за повідомленням візантійського пізньоантичного історика Прокопія з Кесарії (Procopius, 500–562 рр.), у 458 р. лангобардські послы при візантійському дворі аргументували необхідність спільних дій проти аріан-гепідів тим, що лангобарди й візантійці сповідують єдину віру²².

Одразу після знищення королівства герулів лангобардами зацікавилася Візантія. Імператор Юстиніан (Flavius Petrus Sabbatius Iustinianus, 527–565 рр.²³) планував використати лангобардів проти остготів, гепідів і франків²⁴, тому в 535–536 або 539 рр. уклав *foedus* з королем

* “Варварські королівства” – держави, створені на території Західної Римської імперії.

** Норик (лат. *Noricum*) – давньоримська провінція між верхньою течією Драви й Дунаєм. Провінція Норик межувала на сході й південному сході з Паннонією, на заході – з Рецією і Віндолікою та Італією (*Venetia et Histria*) на півдні. Ця територія приблизно відповідає сучасним Штирії і Каринтії (Австрія) і прилеглим районам Баварії на схід від річки Інн (Німеччина) і Словенії.

*** Аріанство – одна з ересей ранньої християнської церкви. Назва походить від імені священика з Александрії – Арія (256–336 рр.). Заперечуючи церковне вчення про єдину суть Трійці, вони твердили, що Христос – Син Божий – нижчий за Бога-Отця. На Нікейському соборі в 325 р. аріанство було визнане за єресь й остаточно засуджене християнською церквою в 381 р.

**** Ортодоксія (від грец. – “пряма думка”, “правильне вчення”). Ортодоксами називають прихильників Нікейського символу віри, який був прийнятий на Першому Нікейському соборі в 325 р.

Вахо* (Wacho, 510–539 pp.)²⁵. Лангобарди, на правах федератів, отримали для проживання Паннонію** й Норик і стали союзниками Візантії імперії²⁶. У 552 р. візантійський полководець Нарцес (Narses, 478–573 pp.) під час завоювання Остготського королівства залучив нових “союзників” (5 500 осіб²⁷) до активних військових дій в Італії. Однак після перемоги над ворогом Нарцес, поспіхом винагородивши лангобардів, відразу відправив їх за Альпи. Причиною такого вчинку, за повідомленням Прокопія з Кесарії, стала надмірна жорстокість лангобардських воїнів, які палили будинки та гвалтували жінок²⁸.

У 567 р. свого апогею сягнуло гепідсько-лангобардське протистояння, котре тривало з 548 р. У вирішальній битві, за словами Павла Диякона, де лангобардів підтримували також авари, загинув король гепідів Кунімунд (Cunimundus, 560–567 pp.), із черепа якого Альбоїн (Alboin, 526–572/573 pp.) наказав зробити собі чашу²⁹, що водночас було символом падіння гепідського королівства.

Однак у результаті своєї перемоги лангобарди відчули зростання тиску з боку аварів і візантійців. За повідомленням Павла Диякона, саме в цей час Нарцес запросив Альбоїна вступити в Італію, мотивуючи це своєю відставкою з посади *praefectus**** Італії в 567 р. Наступником полководця, за наказом імператора Юстина II (Flavius Iustinus Iunior Augustus, 565–578 pp.), було призначено Лонгіна (Longinus, 569–574 pp.) з резиденцією в Равенні³⁰. Останній факт досі залишається дискусійним. Зокрема, російський учений Юліан Кулаковський (1855–1919 pp.) зазначав, що імператорський уряд насправді був безпомічним щодо лангобардського завоювання Італії, котре підсилювали також чутки про зраду Нарцеса. А основним мотивом заміни Нарцеса, на думку вченого, був поважний вік полководця, що досяг 89 років³¹.

Готуючись до походу в Італію, управління землями в Паннонії та Норикі лангобарди передали аварам, з умовою її повернення в разі невдачі. Весною 568 р. лангобардський король Альбоїн очолив племінний союз, куди входили сакси, паннонці, норіки, сармати, слов'яни, болгари, тюринги, гепіди, герули, сілінги, свеви, ругії і вирушив до Італії³². Очевидно, їх було не більше 200 тисяч осіб, разом з дружинами та дітьми³³. Таким чином, лангобардське завоювання Італії було численнішим, ніж остготське (100 тисяч, з яких 20 тисяч були здатні носити зброю³⁴) чи франкське завоювання Північної Галлії (салічних франків було не більше 150 тисяч³⁵).

На відміну від остготів, яких Теодоріх I (Theodoricus, 451–526 pp.) привів до Італії як союзників імперії³⁶, лангобарди прийшли на Апеннінський півострів як завойовники³⁷. Тому для них основною метою було утвердження своєї влади на півострові. Навіть через століття після завоювання Апеннін (згідно з прологом³⁸ до едикту короля Ротарі³⁹ – середина VII ст.) подальше утвердження лангобардської влади над Апеннінським півостровом залишалося актуальним⁴⁰.

Завоювання Італії Альбоїн розпочав з *provincia Venetiae* (провінція Венеція). Першим підкореним містом стало *Foroiulani* (суч. Чівідале-дель-Фріулі – провінція Удіне). Альбоїн вирішив зробити герцогом (*dux*) провінції свого племінника Гізульфа (Gisulfus, 568–590 pp.), однак той оголосив, що прийме владу над містом і народом не раніше ніж йому будуть передані лангобардські *fara*, тобто роди або клани, які він вибере собі сам. Король погодився, і Гізульф прийняв титул герцога⁴¹. Таким чином, було засноване перше лангобардське герцогство – Фріульське [2, с.77].

* Своїх дочок Візегарду (Wisegarda) і Вальдераду (Walderada) видав заміж за франкських королів Теодоберта (Theodoberthus, 534–548 pp.) і Теодобальда (Theodovaldus, 548–555 pp.) відповідно.

** Паннонія (лат. Pannonia) – давня провінція Римської імперії, обмежена з північного сходу Дунаєм, на заході межувала з Нориком і верхньою Італією, на півдні – з Далмацією і верхньою Мезією. Паннонія була розташована на території сучасних західної частини Угорщини, частини Австрії, Хорватії, Сербії, Словенії, Словаччини й Боснії і Герцеговини.

*** Префект (лат. praefectus – начальник, командувач) – верховний правитель великої провінції в ранній Візантії.

Пізніше, за П.Дияконом, Альбоїн завоював: “*Vincentiam Veronamque et reliquas Venetiae civitates, exceptis Patavium et Montemsilicis et Mantuam, cepit*”⁴². Захопивши більшу частину провінції, він на початку вересня 569 р. вступив у *provincia Liguria* (провінцію Лігурія – суч. північно-західна Італія), а вже 5 вересня 569 р. захопив основний римський центр Північної Італії – *Mediolanum* (Мілан) і за Павлом Дияконом, усі міста провінції⁴³. Єдиним містом, яке чинило серйозний супротив завойовникам, стала *Ticinensis* (Павія). Вона витримала більш ніж трирічну облогу й захищалася мужньо. Військо лангобардів було розташоване табором неподалік від міста. Протягом цього часу Альбоїн оволодів усіма містами аж до Тусції⁴⁴, за винятком Рима, Равенни та ще деяких приморських укріплень. Усе ж таки після важкої облоги в 572 р. Павія здалася⁴⁵ і стала столицею Лангобардського королівства в Італії⁴⁶.

Легкість, з якою лангобарди на чолі з Альбоїном завойовували Італію, пояснюється тим, що, по-перше, весь регіон був виснажений жахливою кількадесятилітньою війною з готами⁴⁷; по-друге, незадовго до приходу “довгобородих” велика частина населення загинула від чуми⁴⁸; по-третє, Італію захищало регулярне імперське військо, основу якого склали підрозділи (нумери) чисельністю від 200 до 500 солдат, розквартированих по містах і замках. Тому невеликі грецькі військові загони не могли нічого вдіяти проти масштабного приходу нового германського племені⁴⁹.

Стрімке завоювання Італії було перерване інспірованим Равеннським екзархатом, убивством Альбоїна⁵⁰. П.Диякон зазначив: “*Qui rex portquam in Italia tres annos et sex menses regnavit, insidiis suae coniugis interemptus est*”⁵¹. Причиною вбивства, за словами хроніста, став випадок у Вероні, коли Альбоїн на одному з бенкетів наказав своїй дружині Розамунді (*Rosimunda*, 540–572/573 pp.) піднести келих, зроблений із черепа її батька Кунімунда. Королеву такий учинок сильно образив, тому вбивством Альбоїна вона хотіла помститися за смерть свого батька. Незабаром вона вступила в змову із *scilpor* Гельмігісом (*Helmechis*), тобто зброєносцем короля. Гельмігіс порадив королеві втягнути в змову Передея (*Peredeo*), який згодом убив короля⁵².

Після вбивства короля Гельмігіс спробував захопити владу, однак йому це не вдалося, тому що лангобарди замислили помститися зрадникові. Тоді Розамунда звернулася до Лонгіна – префекта Равенни, щоб він прислав їй корабель для втечі. Лонгін, за словами П.Диякона, зрадив такий новині й негайно відправив корабель, на якому Гельмігіс і Розамунда (тоді вже його дружина) разом з дочкою колишнього короля Альбізундою (*Albsuinda*) і лангобардською скарбницею прибули в Равенну. Згодом Лонгін почав умовляти Розамунду вбити Гельмігіса. Вона піднесла йому чашу з отрутою, яку видавала за цілющий напій. Відчувши, що випив смертельну отруту, Гельмігіс змусив її випити залишок, унаслідок чого загинули обое⁵³.

Наступником Альбоїна став Клеф (*Cleph*, 572–574 pp.). П.Диякон зазначив: “*Langobardi vero apud Italiam omnes communi concilio Cleph, nobilissimum de suis virum, in urbe Ticinensium sibi regem statuerunt*”⁵⁴. Джерела одноставно відображають перший етап лангобардського

* “Віченцу (суч. Віченца – провінція Віченца), Верону (суч. Верона – провінція Верона) та інші міста Венетії, за винятком Патавії (суч. Падуя – провінція Падова), Монтемсілікис (суч. Монселіче – провінція Падуя) і Мантуї (суч. Мантуя – провінція Мантова)”.

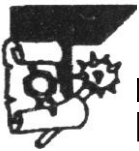
** Приблизно територія північно-центральної Італії (суч. провінції Тоскана й Емілія-Романья).

*** За повідомленням П.Диякона, коли Альбоїн вступав у місто, його кінь упав у воротах і не міг піднятися. Тоді один з лангобардів звернувся до короля з такими словами: “Згадай, мій пане і королю, яку ти дав обітницю. Відмовся від неї, і ти вступиш у місто”. Альбоїн клявся винищити мечем усе населення міста за те, що воно не хотіло здаватися. Тільки він відмовився від своєї клятви, як кінь відразу встав на ноги. Король, вступивши в місто, нікому не заподіяв зла.

**** “Король після трьох років і шести місяців правління в Італії загинув у результаті змови своєї дружини”.

***** За іншою версією Розамунда була схоплена й убита лангобардами під час своєї втечі (див. Григорій Турський IV, 41).

***** “Лангобарди ж вибрали після спільного обговорення Клефа, найзнатнішого чоловіка між ними, у місті Тіціні своїм королем”.

вторгнення в Італію як насильне завоювання із захопленням земель, вигнанням і вбивством місцевих землевласників, а не як розподіл між переможцями й переможеними й не як поселення федератів на території імперії⁵³. Ставши королем лангобардів, Клеф наказав: “...*multos Romanorum viros potentes, alios gladiis extinxit, alios ab Italia exturbavit*”⁵⁴. Свідчення Марія Аваншського (Marinus Aventicensis, 532–596 pp.), сучасника тих подій, який жив у Бургундії, доповнюють повідомлення П.Диякона. Марій підкреслив, що в часи правління Клефа було вбито не тільки знатних римлян (*seniores*), тобто великих землевласників, але й інших представників римського населення, яких хроніст визначив дуже широким і юридично не визначеним терміном *mediocres* (люди середнього стану)⁵⁵. Новообраний король, очевидно, дуже ревниво ставився до своєї влади, не бажаючи її ослаблення⁵⁶. Тому, за повідомленням хроніста: “*Iste cum annum unum et sex menses cum Masane sua conigue regnum obtenuisset, a puero de suo obsequio gladio iugulatus est*”⁵⁷.

Після вбивства Клефа лангобарди, не зустрівши серйозного супротиву з боку Візантійської імперії та місцевого населення, вирішили не обирати нового короля й десять років (574–584 pp.) підпорядковувалися герцогам. Останнім була вигідна відсутність централізованої королівської влади, адже кожен герцог на своїй території був повноцінним правителем і на власний розсуд міг здійснювати внутрішню й зовнішню політику⁵⁸. За повідомленням П.Диякона: “*Unusquisque enim ducum suam civitatem obtinebat: Zaban Ticinum, Wallari Bergamum, Alichis Brexiam, Eoin Trientum, Gisulfus Forumiuli. Sed et alii extra hos in suis urbibus triginta duces fuerunt*”⁵⁹. Названа ним кількість герцогів (35 осіб), на думку радянського медієвіста Олександра Неусихіна (Александр Неусыхин, 1898–1969 pp.), перебільшена⁶⁰. На своїй території, за П.Дияконом, герцоги вбили багатьох знатних римлян, інших обклали податком. Поневолене населення (“трибутарії”) зобов’язане було віддавати завойовникам третю частину своїх доходів. Згідно з “Історією лангобардів”: “*Per hos Langobardorum duces, septimo anno ab adventu Alboin et totius gentis, spoliatis ecclesiis, sacerdotibus interfectis, civitatibus subrutis populisque, qui more segetum excreverant, extinctis, exceptis his regionibus quas Alboin ceperat, Italia ex maxima parte capta et a Langobardis subiugata est*”⁶¹. Унаслідок завойовницької політики герцогів, лангобарди закріпилися на території Північної Італії та заснували герцогства Сполето й Беневент (Центральна Італія). За Візантійською імперією залишилися Равенна, Генуя, Рим, Неаполь, а також територія Південної Італії й острів Сицилія⁶².

Отже, можна зробити такі висновки:

1. Процес створення Лангобардського королівства суттєво відрізнявся від процесу виникнення ряду інших варварських королівств на території Західної Римської імперії (наприклад, вест-остготського, бургундського, франкського, незважаючи на різноманіття процесів виникнення кожного з них).
2. Лангобардське завоювання Італії було локальним і мало завойовницький характер. Основна частина лангобардів осіла в Північній та Центральній Італії.
3. На першому етапі завоювання лангобарди думали не стільки про створення королівства, скільки про захоплення потрібних їм земель. Як наслідок, півостровом прокотилися хвиля насильства проти місцевого населення, грабунки та руйнування міст і церков.

* “... убити мечем багатьох могутніх римлян або вигнати їх з Італії”.

** “Після того як він зі своєю дружиною Масані пробув рік і шість місяців на троні, він був зарубаний мечем одним з його рабів”.

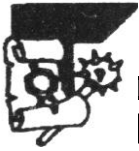
*** “Кожен з герцогів панував у своєму місті: Забав у Тіціні (суч. Павія – провінція Павія), Валар у Бергамо (суч. Бергамо – провінція Бергамо), Алахій у Бріксені (суч. Бріксен – провінція Больцано), Евін у Трієнті (суч. Тренто – провінція Тренто), Гізульф у Фороюлі (суч. Чівідале-дель-Фріулі – провінція Удіне). Крім цих, існували ще герцоги в тридцяти різних містах”.

**** “Під владою цих герцогів і на сьомому році з вторгнення Альбоїна, траплялося, що були розграбовані церкви, убиті священники, зруйновані міста, жителі, що розрослися подібно до посівів, винищувалися, і велика частина Італії була захоплена й підпорядкована лангобардами, виключаючи місцевості, захоплені ще Альбоїном”.

4. Неспроможність візантійців протистояти лангобардському завоюванню в основному пояснюється складною ситуацією на Апеннінах. Важка війна з готами та нашествя чуми суттєво вплинули на зниження демографічних показників і фізичного й психологічного стану населення. Тому нечисленне імперське військо не могло нічого вдіяти проти масштабного вторгнення завойовників.

5. Безпосереднім наслідком лангобардського завоювання стало ускладнення взаємовідносин між Константинополем і Римом через посередництво Равеннського екзархату, що згодом привело до зміцнення самостійності папського Риму.

1. Кудрявцев П. Н. Судьбы Италии от падения Западной Римской империи до восстановления ее Карлом Великим. Обзорение остготско-лангобардского периода итальянской истории / П. Н. Кудрявцев. – М., 1850. – 714 с.
2. Тарле Е. В. История Италии в средние века / Е. В. Тарле. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 208 с.
3. Неусыхин А. И. Общественный строй лангобардов в VI–VII веках // Средние века. – 1942. – Вып. 1. – С. 20–42.
4. Дворецкая И. А. О социально-политических противоречиях в лангобардском обществе / И. А. Дворецкая // Средние века. – 1977. – Вып. 41. – С. 78–99.
5. Дворецкая И. А. Из Паннонии в Италию (христианизация завоевателей и генезис варварской государственности в Италии VI–VIII вв.) / И. А. Дворецкая // Античность и раннее средневековье. Социально-политические и этнокультурные процессы : межвузовский сб. науч. трудов. – Новгород : НГПИ им. М. Горького, 1991. – С. 128–142.
6. Бородин О. Р. Равеннский экзархат. Византийцы в Италии / О. Р. Бородин. – С. Пб. : Алетей, 2001. – 474 с.
7. Гюнтер Р. Упадок и гибель Западной Римской империи и возникновение германских королевств (до середины VI в.) / Р. Гюнтер, А. Р. Корсунский. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – 256 с.
8. Мюссе Л. Варварские нашествия на Европу: германский натиск / Л. Мюссе ; пер. с фр. А. П. Саниной. – С. Пб. : Евразия, 2008. – 399 с.
9. Уоллес-Хедрилл Дж.-М. Варварский Запад. Раннее Средневековье 400–1000 / Дж.-М. Уоллес-Хедрилл ; пер. с англ. А. П. Санина. – С. Пб. : Евразия, 2002. – 224 с.
10. Дьякон П. История Лангобардов / П. Дьякон. – М. : Памятники средневековой латинской литературы IV–IX веков, 1970. – 264 с.
11. Pauli historia Langobardorum // Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum. Saec. VI–IX. – MGH. – Hannoverae : Impensis Biblioplii Hahniani, MDCCCLXXVIII. – S. 12–219.
12. Ibid. – S. 53.
13. Страбон. География : в 17 кн. / Страбон ; под. общ. ред. С. Л. Утченко. – Л. : Наука, 1964. – С. 226.
14. Древние германцы : сб. док. / [сост. Б. Н. Граков и др.]. – М. : Гос. соц.-экон. изд-во, 1937. – С. 42.
15. Тацит К. Сочинения : в 2 т. – Т. 1. Анналы. Малые произведения / К. Тацит ; [изд. подгот. А. С. Бобович и др.]. – Л. : Наука, 1969. – С. 186.
16. Гюнтер Р., Корсунский А. Р. Указ. сочинение. – С. 191–193.
17. Origo gentis Langobardorum // Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum. Saec. VI–IX. – MGH. – Hannoverae : Impensis Biblioplii Hahniani, MDCCCLXXVIII. – S. 2.
18. Pauli historia Langobardorum. – S. 48.
19. Мюссе Л. Указ. сочинение. – С. 107.
20. Historia Langobardorum. Codicis Gothani // Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum. Saec. VI–IX. – MGH. – Hannoverae : Impensis Biblioplii Hahniani, MDCCCLXXVIII. – S. 8.
21. Гюнтер Р., Корсунский А. Р. Указ. сочинение. – С. 194.
22. Прокопий из Кесарии. Война с готами / пер. с греч. С. П. Кондратьева, вступ. ст. З. В. Удальцовой. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1950. – С. 353.
23. Геростергиос А. Юстиниан Великий – император и святой / А. Геростергиос ; пер. с англ. прот. М. Козлова. – М. : Изд-во Сретенского монастыря, 2010. – С. 36.
24. Мюссе Л. Указ. сочинение. – С. 107.
25. Гюнтер Р., Корсунский А. Р. Указ. сочинение. – С. 194.
26. Диль Ш. Юстиниан и византийская цивилизация в VI в. / Ш. Диль. – С. Пб., 1908. – С. 381.
27. Прокопий из Кесарии. Указ. сочинение. – С. 463.
28. Там само. – С. 483.
29. Pauli historia Langobardorum. – S. 69.
30. Ibid. – S. 75.

31. Кулаковский Ю. А. История Византии : в 3 т. – Т. 1 : 518–602 годы / Ю. А. Кулаковский. – С. Пб. : Алетейя, 2003. – С. 283–284.
32. Дворецкая И. А. Из Паннонии в Италию... – С. 129.
33. Очерки истории Италии. 476–1918 годы / под. ред. М. А. Гуковского. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во М-ва просвещения РСФСР, 1959. – С. 11.
34. Пфайльшифтер Г. Теодорих Великий / Г. Пфайльшифтер ; пер. с нем. В. А. Певчива. – С. Пб. : Евразия, 2004. – С. 59.
35. Ададуров В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття) / В. Ададуров. – Львів : Вид-во УКЦ, 2002. – С. 41.
36. Удальцова З. В. Италия и Византия в VI в. / З. В. Удальцова. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1959. – С. 11.
37. Тарле Е. В. Указ. сочинение. – С. 38.
38. Шервуд Е. А. Законы лангобардов. Обычное право древнегерманского племени. (К раннему этногенезу итальянцев) / Е. А. Шервуд. – М. : Наука, 1991. – С. 15–16.
39. Edictus Rothari / Edidit G. H. Pertz // Leges Langobardorum T. 4. – MGH. – Hannoverae : Impensis Biblioplii Avlici Hahniani, MDCCCLXVIII. – S. 1–3.
40. Ронин В. К. Франки, Вестготы, Лангобарды в VI–VIII вв.: политические аспекты самосознания / В. К. Ронин // Одиссей. Человек в истории. – М. : Наука, 1989. – С. 64.
41. Pauli historia Langobardorum. – S. 77.
42. Ibid. – S. 81.
43. Ibid. – S. 86.
44. Ibid. – S. 86–87.
45. Уоллес-Хедрилл Дж.-М. Указ. сочинение. – С. 62.
46. Pauli historia Langobardorum. – S. 86–87.
47. Бородин О. Р. Указ. сочинение. – С. 77.
48. Дворецкая И. А. О социально-политических противоречиях... – С. 84.
49. Pauli historia Langobardorum. – S. 87.
50. Ibid. – S. 87–88.
51. Ibid. – S. 88–89.
52. Ibid. – S. 90.
53. Неусыхин А. И. Указ. сочинение. – С. 21.
54. Pauli historia Langobardorum. – S. 90.
55. Marii episcopi Aventicensis chronica // Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. / Edidit T. Mommsen // Auctores antiquissimi T. XI. Vol. II. – MGH. – Berolini : Apud Weidmannos, MDCCCXCIV. – S. 238.
56. Кудрявцев П. Н. Указ. сочинение. – С. 113.
57. Pauli historia Langobardorum. – S. 90.
58. Кудрявцев П. Н. Указ. сочинение. – С. 112–113.
59. Pauli historia Langobardorum. – S. 90.
60. Неусыхин А. И. Указ. сочинение. – С. 23.
61. Pauli historia Langobardorum. – S. 90–91.
62. Бородин О. Р. Указ. сочинение. – С. 105.

В статье проанализирована эволюция развития Лангобардского королевства на протяжении VI в. Проведено исследование первого этапа лангобардского завоевания византийской Италии. Исследован характер завоевания Апеннин и его особенности. Прослежено эволюцию и этапы завоевания, расширение территориальных границ. Освещено отношение завоевателей к местному населению. Проанализировано место Лангобардского королевства на Апеннинском полуострове и среди других варварских династий Европы.

Ключевые слова: лангобарды, Альбоин, Клеф, правление герцогов, Северная Италия, Сполето, Беневент, Равеннский экзархат, Византийская империя.

In the article the evolution of Lombard Kingdom during the VI century is analyzed. The first phase of Lombards conquest of Byzantine Italy is researched. The character of the Apennine conquest and its features are examined. The evolution and stages of conquest, expansion of territorial boundaries are explored. The attitude of the invaders to the local population is highlighted. The place of Lombard Kingdom on the Apennine Peninsula and among other barbarian dynasties of Europe is analyzed.

Keywords: Lombards, Alboin, Cleph, board of dukes, Northern Italy, Spoleto, Benevento, Ravenna Exarchate, the Byzantine Empire.